

Sprawozdanie z warsztatów wyjazdowych do Portugalii w dniach 24 maja – 1 czerwca 2008 roku

Warsztaty wyjazdowe do Portugalii zorganizowane zostały przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB w Warszawie we współpracy z portugalskim Ministerstwem Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa w Lizbonie (Ministerio da Agricultura do Desenvolvimento Rural e das Pescas), w którym zlokalizowany jest Gabinet Planowania i Polityki (Gabinete de Planeamento e Política Agro-Alimentar), pełniący funkcję Agencji łącznikowej FADN.

Podstawowym celem warsztatów było zapoznanie się z realiami rolnictwa portugalskiego oraz poznanie organizacji i funkcjonowania FADN w Portugalii. Szczególną uwagę zwrócono na proces zbierania i kontroli danych rachunkowych z gospodarstw rolnych objętych FADN. Interesowano się także zagadnieniami motywowania portugalskich rolników do uczestnictwa w FADN. Wiele uwagi poświęcono też badaniom działalności produkcji roślinnej i zwierzęcej, umożliwiającym utworzenie bazy danych do obliczania współczynników Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej (SGM), niezbędnych do klasyfikacji gospodarstw rolnych.

Warsztaty zorganizowane zostały w kraju będącym członkiem Unii Europejskiej od stycznia 1986 roku. Portugalski system rachunkowości rolnej od dawna jest dostosowany do wymogów unijnych. Od kilku lat polski system rachunkowości również spełnia wspomniane wymagania. W związku z tym możliwe było porównywanie wyników gospodarstw rolnych obu krajów i wymiana poglądów na temat funkcjonowania tych jednostek w określonych warunkach ekonomicznych i prawnych.

1. Zakres działań oraz uczestnicy warsztatów wyjazdowych

Program warsztatów był obszerny, obejmował wiele zagadnień, główne z nich to:

- zasady doboru gospodarstw do badań FADN w Portugalii,
- zasady ewidencji danych liczbowych z gospodarstw rolnych,
- organizacja systemu FADN w Portugalii oraz sposób gromadzenia i kontroli danych rachunkowych z gospodarstw,
- organizacja tworzenia krajowej bazy danych rachunkowych systemu FADN na szczeblu centralnym (w centrum FADN w Lizbonie),
- organizacja gromadzenia danych o wartości produkcji i kosztach poszczególnych działalności roślinnych i zwierzęcych, wykorzystywanych między innymi do liczenia współczynników SGM,
- doradztwo rolnicze – praktyczne wykorzystanie danych FADN na portugalskiej wsi.

Uczestnicy warsztatów wzięli udział w seminarium zorganizowanym w Ministerstwie Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa w Lizbonie, na którym uzyskali podstawowe informacje o organizacji FADN w Portugalii. Odwiedzili także kilka gospodarstw rolnych, w których uzyskali wiedzę między innymi na temat głównych działalności produkcyjnych prowadzonych w charakterystycznych dla poszczególnych regionów Portugalii warunkach klimatyczno-glebowych.

W wyjeździe uczestniczyli przedstawiciele Komitetu Krajowego FADN – Liliana Kursa z Głównego Urzędu Statystycznego oraz dr inż. Lech Goraj, Kierownik Zakładu Rachunkowości Rolnej IERiGŻ-PIB, który pełni jednocześnie funkcję stałego przedstawiciela Polski ds. FADN w Brukseli. W warsztatach wziął udział także prof. dr hab. Andrzej Kowalski, Dyrektor IERiGŻ-PIB, pełniącego funkcję Agencji łącznikowej FADN w Polsce oraz Robert Fabiński, reprezentant Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, sprawującego nadzór nad Agencją łącznikową. W warsztatach uczestniczył też dr Marek Wigier, kierownik Programu Wieloletniego IERiGŻ-PIB oraz 24 inne osoby zaangażowane w funkcjonowanie Polskiego FADN oraz powiązane z nim systemu AGROKOSZTY, w ramach którego gromadzone są dane potrzebne do obliczania SGM. Należy przy tym wspomnieć, że 15 z nich to pracownicy IERiGŻ-PIB, a 9 – to reprezentanci trzech wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (Dolnośląskiego, Świętokrzyskiego i łódzkiego).

2. Przebieg warsztatów wyjazdowych

Jednym z tematów poruszanych w trakcie wyjazdu była organizacja systemu FADN w Portugalii oraz działania umożliwiające jego prawidłowe funkcjonowanie. Ponadto duże zainteresowanie wzbudzało praktyczne wykorzystanie danych rachunkowości rolnej np. do celów naukowych, do kreowania polityki, czy też na szczeblu podstawowym – do zarządzania gospodarstwem rolnym.

W celu przejrzystszej przedstawienia rozpatrywanych zagadnień tematycznych w niniejszym sprawozdaniu wydzielono część merytoryczną oraz część praktyczną.

W części merytorycznej zamieszczone zostały informacje zgromadzone w spełniającym rolę Agencji łącznikowej centrum FADN w Lizbonie oraz w Regionalnym Oddziale FADN Regionu Alentejo, zlokalizowanym w mieście Évora i w prywatnym centrum FADN znajdującym się w miejscowości Amarante w regionie Douro. Część merytoryczna zawiera również główne wątki prowadzonych tam dyskusji.

W części praktycznej zawarte zostały najważniejsze spostrzeżenia i wnioski wynikające z wizyt w gospodarstwach portugalskich rolników oraz z przeprowadzonych z nimi wywiadów dotyczących funkcjonowania ich gospodarstw. W części tej zamieszczono także poznawcze aspekty rozmów przeprowadzonych z uczestniczącymi w spotkaniach terenowych koordynatorami FADN i doradcami rolnymi.

Mapa Portugalii (marszruta)

2.1. Część merytoryczna

Część merytoryczna rozpoczęła się **spotkaniem w centrum FADN w Lizbonie**. Uczestnicy zostali powitani przez przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa, zaangażowanych w prace portugalskiego FADN. Mowę wstępną wygłosił Pan Pedro Ribeiro, Dyrektor Gabinetu Planowania i Polityki. Następnie Pan Luis Ramos przedstawił program warsztatów oraz zapoznał uczestników z informacjami dotyczącymi funkcjonowania portugalskich gospodarstw rolnych, jak i organizacji FADN.

Pan **Pedro Ribeiro** przedstawił obecnych na spotkaniu członków portugalskiego centrum FADN oraz w kilku słowach zapoznał uczestników wyjazdu z podstawowymi funkcjami jego Gabinetu. Poinformował, że Gabinet Planowania i Polityki zajmuje się zarządzaniem systemem FADN w Portugalii. W jednostce tej obliczane są także współczynniki Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej wykorzystywane do typologii gospodarstw. Ponadto Gabinet współpracuje z Komisją Europejską oraz innymi instytucjami międzynarodowymi. Definiowane są w nim też wszelkie kwestie związane z rolnictwem oraz z bezpieczeństwem i higieną żywności.

Następnie Pan Ribeiro przedstawił Panią Marię do Socorro Soares Rosario, informując, że jest ona między innymi odpowiedzialna za część prac Gabinetu związaną ze zbieraniem danych o działalnościach produkcji roślinnej i zwierzęcej, obliczaniem SGM (Standardowych Nadwyżek Bezpośrednich) oraz typologią gospodarstw.

Podstawowe dane do obliczania wartości produkcji, kosztów i dochodów poszczególnych działalności produkcji rolniczej gromadzone są jednocześnie z danymi

wykorzystywanymi dla potrzeb FADN. Nie istnieją natomiast odrębne badania w tym zakresie, jak ma to miejsce w Polsce, w ramach systemu AGROKOSZTY. W razie potrzeby zebrane informacje uzupełniane są o dane pochodzące z innych źródeł np. z portugalskiego GUS, czy (podobnie jak w polskim systemie AGROKOSZTY) z publikacji ekspertów. Informacje o czasie pracy (własnej i obcej) przypisywane są poszczególnym działaniom produkcji roślinnej i zwierzęcej według określonego klucza podziałowego wykorzystującego dane FADN, a nie jak w polskim systemie kosztowym – gromadzone bezpośrednio w gospodarstwach.

W kolejnych słowach Dyrektor Gabinetu Planowania przedstawił Panią Isabel Adrega i Pana Jano Konososa, którzy są między innymi odpowiedzialni za zgodność gromadzonych danych z metodologią unijną. Wspomniał też o kilku innych osobach, od których zależy prawidłowe funkcjonowanie Agencji Łącznikowej. Wreszcie wspomniał o nieobecnym na spotkaniu Panu Rui Pereira, który był odpowiedzialny za przygotowanie programu informatycznego „GESTAGRO” wykorzystanego do obsługi rachunkowości rolnej.

Następną osobą zabierającą głos na spotkaniu w Lizbonie był Pan **Luis Ramos**, kierownik Działu Metodyki. Po zaprezentowaniu planu warsztatów, omówił on *funkcjonowanie gospodarstw, w charakterystycznych dla Portugalii warunkach klimatycznych, topograficznych i terytorialnych*. Prelegent wspominał, że warunki klimatyczne na terenie Portugalii są bardzo różnorodne. Część południowa i środkowa kraju są bardzo ciepłe. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi tam około 17°C. W ciągu lata temperatura osiąga ponad 40°C. Opady są nieduże (niejednokrotnie poniżej 400 mm rocznie). Ukształtowanie terenu – równinne, podobnie jak na wybrzeżu. Północna część kraju jest wyraźnie chłodniejsza. Średnie temperatury roczne tam występujące to 7,5-15°C. Opady roczne sięgają rzędu 1000-2000 mm. Teren jest górzysty.

Z rzeźbą terenu powiązana jest wielkość gospodarstw rolnych. Na południu i w środkowej części Portugalii występują gospodarstwa duże, w wielu przypadkach posiadające ponad 200 ha UR, na północy – gospodarstwa małe, posiadające po 2 ha UR.

Czynniki naturalne (temperatura powietrza, opady, ukształtowanie terenu) oraz obszar UR w gospodarstwie, determinują prowadzone w nim działalności produkcyjne. Na północy kraju, w dawnym regionie Douro uprawiane są głównie winorośle i produkowane wino, w centrum kraju dominują plantacje gajów oliwnych, a z oliwek wytwarzana jest oliwa.

Na południu Portugalii, w regionach Alentejo i Algarve uprawiane są dęby korkowe wykorzystywane do produkcji korka, przy czym niejednokrotnie na tym samym obszarze wypasane jest jednocześnie bydło. Pełniące dodatkową rolę pastwisk obszary, na których rosną dęby korkowe zaliczane są do użytków rolnych, a nie do lasów. Określa się je nazwą „montado”.

W dalszej części wystąpienia Pan Luis Ramos poruszył kwestię *podziału administracyjnego Portugalii oraz podziału kraju na regiony FADN*. Wspomniał, że przed 2007 rokiem w Portugalii wyróżniano siedem kontynentalnych regionów administracyjnych:

I. Entre Douro e Minho,	V. Ribatejo e Oeste,
II. Tras-os-Montes,	VI. Alentejo,
III. Beira Litoral,	VII. Algarve;
IV. Beira Interior,	

oraz dwa regiony autonomiczne położone na Oceanie Atlantyckim:

I. Archipelag Azory,	II. Archipelag Madera.

W 2007 roku dokonano zmiany podziału administracyjnego kraju. Z siedmiu poprzednich regionów kontynentalnych utworzono pięć nowych. Region I połączony został z regionem II i funkcjonuje pod nazwą Norte (Północ), a region III z regionem IV, otrzymując nazwę Centro (Centrum). Co więcej, nazwę regionu V (Ribatejo e Oeste) zmieniono na: Lisboa e Vale do Tejo.

W 2007 roku zmieniono także podział regionalny wykorzystywany na potrzeby FADN. Z czterech ówczesnych regionów kontynentalnych utworzono trzy regiony. Dwa najbardziej wysunięte na północ regiony: 610 (Entre Douro e Minho e Beira Litoral) i 620 (Tras-os-Montes e Beira Interior) połączono w jeden o numerze 615, nadając mu nazwę Norte e Centro (Północ i Centrum). Nazwę najmniejszego, położonego w środkowej części Portugalii regionu 630 (Ribatejo e Oeste) zmieniono na Lisboa e Vale do Tejo. Natomiast nazwa i obszar położonego na południu kraju, regionu 640 (Alentejo e Algarve), pozostały bez zmian. Należy dodać, że zarówno Archipelag Azory, jak i Archipelag Madera są odrębnymi regionami FADN w Portugalii.

Następnie Pan Ramos, na podstawie danych z 2005 roku omówił liczebność i średni obszar gospodarstw rolnych zlokalizowanych w dziewięciu ówczesnych regionach administracyjnych Portugalii. W kraju tym funkcjonuje około 324 tys. gospodarstw rolnych, większa ich liczba położona jest na północy i w centrum, mniejsza – na południu państwa. W gospodarstwach z regionu Alentejo przeciętny areal użytków rolnych jest największy w kraju (60,6 ha), podczas gdy najmniejszy występuje na Maderze (0,4 ha).

Kolejnym poruszonym zagadnieniem była klasyfikacja gospodarstw według typów rolniczych. Z przedstawionych danych wynikało, że najwięcej portugalskich gospodarstw rolnych (18,7%) należy do typu ogólnego 6: Różne uprawy, łącznie. Najmniejszą zbiorowość (0,3%) stanowią natomiast gospodarstwa zaliczone do typu podstawowego 43: Bydło ogółem. Z danych portugalskiego FADN wynika ponadto, że gospodarstwa wyspecjalizowane w winnicach stanowią 12,4% badanych jednostek, wyspecjalizowane w gajach oliwnych – 7,9%, w produkcji mleka – 3,1%, a w uprawie zbóż – 2,2%.

Po zapoznaniu uczestników ze szczególnymi warunkami rolnictwa portugalskiego Pan Ramos omówił *organizację FADN w Portugalii oraz sposób gromadzenia danych rachunkowych*.

Agencja łącznikowa FADN znajduje się w Lizbonie. Zlokalizowana jest w Gabinetie Planowania i Polityki, kieruje nią Dyrektor, podlegający bezpośrednio portugalskiemu Ministrowi Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa. Dyrektorowi Gabinetu podlega zaś bezpośrednio kilku pracowników jego biura: obecnie dwóch specjalistów oraz pięciu starszych specjalistów. Wśród nich jest jedna osoba odpowiedzialna za gromadzenie danych o produktach rolniczych, wskaźniki SGM i typologię gospodarstw. Ponadto trzy osoby odpowiadają za gromadzenie danych liczbowych o gospodarstwach rolnych, a jedna osoba – za zarządzanie tymi danymi. W strukturze organizacyjnej Gabinetu Planowania i Polityki wyróżnia się Departament Statystyki, Nauki i Metodologii, a w nim Wydział Statystyki i Metodologii.

Na terenie Portugalii działa siedem Regionalnych Oddziałów FADN, podlegających Dyrektorowi Gabinetu Planowania i Polityki w Ministerstwie Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa w Lizbonie. W każdym z tych oddziałów za zbieranie danych odpowiedzialny jest Departament Kontroli i Planowania, w którego skład wchodzi Wydział Planowania Strategicznego. W Regionalnych Oddziałach FADN zatrudnionych jest łącznie siedmiu koordynatorów. W regionie 615 (Norte e Centro) pracuje czterech koordynatorów, w regionie 630 (Lisboa e Vale do Tejo) – jeden koordynator, a w regionie 640 (Alentejo e Algarve) – dwóch koordynatorów. Wspomaga ich dziewięciu starszych specjalistów. Koordynują oni pracę osiemdziesięciu osób zatrudnionych jako doradcy w sektorze publicznym. Doradcy osobiście zbierają dane rachunkowe, a także współpracują z Centrami Zarządzania, spółkami, Centrami Rachunkowości i innymi organizacjami prywatnymi zaangażowanymi w gromadzenie danych dla FADN. Organizacji tych jest dwadzieścia, wszystkie mają podpisane umowy z Regionalnymi Oddziałami FADN i wszystkie, podobnie jak organizacje państwowe, gromadzą dane za pomocą jednolitego programu informatycznego, o nazwie „GESTAGRO”. Został on wykonany na zamówienie Agencji Łącznikowej w Lizbonie i spełnia wszystkie wymogi, co do zasad rachunkowości w Portugalii. Zgromadzone w regionach dane liczbowe przekazywane są do Centrum FADN w Lizbonie.

Cykl zbierania danych rachunkowych rozpoczyna się w gospodarstwach rolnych, które przez cały rok gromadzą dane odnośnie wszystkich procesów i zdarzeń, które w nich zachodzą. W pierwszej połowie następnego roku zebrane informacje przekazywane są do Regionalnych Oddziałów FADN, gdzie są sprawdzane i korygowane. Każdy z rolników gromadzących dane może otrzymać indywidualny raport roczny z działalności swojego gospodarstwa. W oddziałach terenowych tworzona jest także baza danych dotycząca subsydiów. Na poziomie regionalnym przeprowadzane jest 80% testów unijnych. Na tym szczeblu muszą być także wyjaśnione wszelkie odstępstwa od przyjętych zakresów. Później wszystkie zebrane w terenie informacje przesyłane są do centrum FADN w Lizbonie, gdzie przeprowadzane są kolejne testy sprawdzające. Zdarza się, że ośrodki regionalne muszą dokonać dodatkowych wyjaśnień, czy uzupełnień w uprzednio przestanych pakietach danych. Na szczeblu centralnym do „czystej” bazy danych rachunkowych z gospodarstw dołączana jest, na przełomie lipca i sierpnia, baza ze specjalnego programu o nazwie dGA, dotycząca subsydiów. Cała krajowa baza FADN przygotowana jest we wrześniu, wtedy też wykonywane jest sprawozdanie krajowe, które zawiera 2300 danych rachunkowych. Na jego podstawie tworzone jest sprawozdanie z gospodarstwa rolnego FADN, które przesyłane jest do Komisji Europejskiej w Brukseli. Tam zaś jest testowane przy użyciu programu RICA 1. Jeśli testy unijne wykażą jakiegokolwiek nieprawidłowości, baza danych poprawiana jest na poziomie krajowym.

Wybór gospodarstw do badań nie jest łatwy. Gospodarstwa rolne wchodzące do pola obserwacji FADN muszą wytwarzać łącznie co najmniej 90% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej gospodarstw w kraju, co w przypadku Portugalii stanowiło zbiór liczący około 142 tys. jednostek. Było to 44% gospodarstw w kraju (ze zbiorowości liczącej 324 tys. jednostek), których wielkość ekonomiczna wynosiła co najmniej 2 ESU. Należy dodać, że w badaniach FADN znajdują się tylko te gospodarstwa, których właściciele wyrażą na to zgodę. Prelegent podkreślił, że pomimo zachowania zasady tajności danych rachunkowych istnieje problem z angażowaniem małych gospodarstw w gromadzenie danych dla potrzeb FADN. Właścicielami gospodarstw niejednokrotnie są bowiem osoby starsze, słabo wykształcone, a ponadto nieposiadające następców. Polacy potwierdzili, że te same problemy napotykają doradcy w naszym kraju.

Na zapytanie polskich uczestników spotkania – do jakich celów wykorzystywane są dane portugalskiego systemu FADN, Pan Luis Ramos przyznał, że przede wszystkim – do kreowania polityki rolnej. Wspomniał, że np. podczas tworzenia PROW 2007-2013 (Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich) cała część związana z subsydiami opierała się na informacjach pochodzących z FADN. Prelegent dodał, że dane tego systemu służą także do celów statystyki publicznej oraz do celów naukowych.

Oprócz danych z gospodarstw rolnych, w portugalskim Ministerstwie Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa gromadzone są informacje o rynkach rolnych, o cenach i koniunkturze poszczególnych produktów rolniczych oraz o kosztach ponoszonych na wybrane działalności produkcyjne. Prelegent wspominał, że dane liczbowe wykorzystywane do obliczania współczynników SGM pochodzą nie tylko z bazy FADN, ale też z innych źródeł. Nadmieniał, że Gabinet Planowania i Polityki ściśle współpracuje z Głównym Urzędem Statystycznym w Portugalii.

Poza danymi wykorzystywanymi do tworzenia sprawozdania z gospodarstwa rolnego FADN, w Portugalii – podobnie jak w Polsce – dla wybranych działalności produkcyjnych sporządzane są rachunki wartości produkcji, kosztów i dochodów. Bierze się przy tym, podobnie jak w pracach polskiego systemu AGROKOSZTY, różne kryteria podziałowe gospodarstw objętych badaniami: według skali produkcji badanej działalności, według lokalizacji w określonym regionie FADN, według rozpatrywanych ras zwierząt, czy gatunków roślin.

Ostatnim elementem spotkania była *prezentacja systemu informatycznego „GESTAGRO”* wykorzystywanego do gromadzenia danych z gospodarstw rolnych. Program służy do zbierania danych księgowych i technicznych. Informacje techniczne obejmują między innymi dane o nakładach pracy, stanie pogłowia zwierząt, sposobie użytkowania ziemi, strukturze zasiewów, lokalizacji poszczególnych upraw w gospodarstwie, zakupie i sprzedaży maszyn rolniczych itd.

Oprogramowaniem „GESTAGRO” dysponuje Agencja łącznikowa FADN w Lizbonie. Wszelkie zmiany w tym systemie wykonywane są tylko w Centrum. Wprowadzanie poprawek następuje bardzo szybko; w ciągu jednego dnia program rozsyłany jest do wszystkich regionów. Jest to bardzo ważne, gdyż dane z gospodarstw rolnych wprowadzane są na ich terenie bezpośrednio do komputerów, nie wykonuje się odręcznych wpisów w książkach rachunkowych (w przeciwieństwie do Polskiego FADN).

Kolejnym etapem warsztatów w Portugalii była **wizyta w Regionalnym Oddziale FADN Regionu Alentejo**, mieszczącym się w mieście Évora. Pod nieobecność Dyrektora Oddziału, Pana Joéo Liberio, uczestnicy warsztatów powitani zostali przez Panią Teresę Engana, Dyrektora Departamentu ds. Kontroli i Planowania. W spotkaniu wzięli udział również jej najbliżsi współpracownicy, Pani Eduarda Pontes da Silva i Pan Manuel Garcia, osoby bezpośrednio odpowiedzialne za funkcjonowanie FADN w regionie Alentejo.

Pani **Eduarda Pontes da Silva** przedstawiła podstawowe informacje dotyczące regionu Alentejo. Wspomniała, że w regionie tym znajduje się 10% gospodarstw rolnych całego kraju. Średnia powierzchnia użytków rolnych w badanych jednostkach wynosi prawie 61 ha. Ludność tego regionu stanowi 5% populacji Portugalii i jednocześnie 12% ogółu rolników w kraju. Z danych statystycznych wynika, że 45% obszaru regionu Alentejo stanowią ziemie użytkowane rolniczo, a 43% to tereny leśne. Warto nadmienić, że 98% wszystkich drzew stanowią dęby korkowe. Dęby są zaliczane do dziedzictwa narodowego i obowiązuje zakaz ich wyrębu. Jako ciekawostkę można dodać, że dęby korkowe okorowywane są co 9 lat, a dochód z obszarów zajętych pod ich uprawę wystarcza zwykle na cały okres między kolejnymi okorowywaniami.

W przeciętnym gospodarstwie rolnym regionu Alentejo pastwiska trwałe stanowią 56% UR, plantacje – 9%, uprawy jednoroczne – 21%, a nieużytki – 14%. W strukturze zasiewów przeważają zboża oraz uprawy pastewne. W ramach plantacji dominują gaje oliwne (w 2008 roku zajmują 150 tys. ha UR, podczas gdy w 2003 roku obejmowały 128 tys. ha). Na kolejnej pozycji występują winnice (obecnie zajmują 30 tys. ha UR, a w 2003 roku – 21 tys. ha).

W latach 90-tych dwudziestego wieku obserwowany był dynamiczny rozwój plantacji winorośli w Portugalii. Plantacje te podlegały restrukturyzacji, wprowadzono nowe odmiany i nowe szczepy roślin. Nie powiększono jednak powierzchni zajętej pod winorośle, gdyż przepisy unijne zakazywały zakładania nowych plantacji. Możliwe było jedynie użytkowanie obszarów uprzednio wykorzystywanych pod uprawę. W 2005 roku region Alentejo otrzymał pozwolenie na uprawę 30 tys. ha winorośli.

Omawiany region wyróżnia się także największą w kraju liczbą utrzymywanych owiec. Hoduje się w nim też bydło reprodukcyjne, sprzedawane do innych regionów Portugalii. Wśród zwierząt gospodarskich występują dwie zachowawcze rasy bydła i jedna – trzody chlewnej (tzw. świnia czarna). Rolnicy otrzymują dopłaty do zwierząt wspomnianych ras.

Pani Eduarda Pontes da Silva przyznała, że wiek właścicieli gospodarstw rolnych regionu Alentejo jest dość zaawansowany. Około 80% rolników to producenci indywidualni, a 5% to rolnicy zrzeszeni w grupach spółdzielczych. W przeciętnym gospodarstwie rolnym tego regionu większość użytkowanej ziemi stanowi własność rolnika (77%), dzierżawa obejmuje 18% UR, a pozostałe formy władania – 5% UR.

Prelegentka poinformowała, że na znacznej części regionu Alentejo występuje niedobór opadów, w związku z tym, dzięki wykorzystaniu funduszy unijnych, rozpoczęto budowę zapory oraz sztucznego zalewu o nazwie Alqueva. Ma on pełnić funkcję zbiornika retencyjnego i istotnie poprawić uwilgotnienie 81 tys. ha okolicznych gleb oraz mikroklimat pobliskich terenów. Obecnie powierzchnia lustra wody tego zbiornika wynosi 252 km kwadratowe, a jego linia brzegowa jest dłuższa od przynależnej Portugalii linii brzegowej Oceanu Atlantyckiego.

Kolejnym punktem wystąpienia Pani Eduardy Pontes da Silva było omówienie *organizacji systemu FADN w Regionalnym Oddziale FADN Regionu Alentejo*. Badania FADN odbywają się pod kierunkiem Departamentu Kontroli i Planowania, w którego skład wchodzi Wydział Planowania Strategicznego. Departament współpracuje z ośmioma doradcami (rolnikami zatrudnionymi jako agenci publiczni) oraz z trzema prywatnymi centrami zarządzającymi. Agenci gromadzą dane z gospodarstw rolnych oraz, podobnie jak doradcy w Polsce, wykonują wiele innych prac, między innymi w ramach pomocy rolnikom np. wsparcie w trakcie wypełniania wniosków o dopłaty.

Pani Pontes da Silva poinformowała, że na terenie regionu Alentejo FADN funkcjonuje od lat osiemdziesiątych dwudziestego wieku. Miejskowy Departament Kontroli i Planowania ściśle współpracuje z Ministerstwem Rolnictwa, Obszarów Wiejskich i Rybołówstwa w Lizbonie.

Prelegentka wspomniała, że zaawansowany wiek rolników wyraźnie utrudnia współpracę z FADN. Problem sprawia także zachęcanie do współpracy właścicieli bardzo dużych gospodarstw. Posiadają one zwykle własną księgowość zarządczą i nie są zainteresowani przekazywaniem danych dla FADN. (Polscy uczestnicy wyjazdu przyznali, że napotykać podobne trudności w trakcie wyboru gospodarstw do badań). Pomimo tego, duże doświadczenie doradców w Portugalii, podobnie jak to jest w Polsce, pozwala na coroczne wypełnianie planu wyboru gospodarstw do rachunkowości FADN. W 2006 roku w regionie Alentejo zebrano dane z 245 jednostek, przy czym w 182 gospodarstwach informacje gromadzone były przez agentów publicznych, a w 63 jednostkach – przez instytucje prywatne (3 centra zarządzające).

Z analiz wynika, że w gospodarstwach dostarczających dane do FADN, 39% ziemi użytkowanej to ziemie dzierżawione, 25% – to ziemie własne, a 36% – to ziemie o innych formach własności.

Dane rachunkowe wpisywane są bezpośrednio do programu komputerowego, odbywa się to na terenie badanych gospodarstw. Na miejscu przeprowadzany jest wywiad oraz przeglądana dokumentacja gospodarstwa (np. faktury zakupu nawozów czy sprzedaży mleka). Po wprowadzeniu zapisów przeprowadzane są testy sprawdzające jakość danych. Ten etap odbywa się poza gospodarstwem.

W FADN obowiązuje zasada poufności danych. Ponadto relacje: doradca-rolnik są niejednokrotnie bardzo bliskie i oparte na wieloletnim zaufaniu. W związku z tym zakłada się, że dane są rzetelne i odpowiadają rzeczywistości.

Do weryfikacji danych o stanie pogłowia zwierząt w gospodarstwie wykorzystywany jest jeden ze specjalistycznych programów informatycznych, w którym rejestrowane są wszystkie narodziny zwierząt. Program ten jest kompatybilny z systemem FADN.

W przeciwieństwie do rolników w Polsce, rolnicy portugalscy nie otrzymują żadnej gratyfikacji pieniężnej za prowadzenie rachunkowości dla potrzeb FADN. Czasami otrzymują upominki (długopis, terminarz) jako podziękowanie za współpracę. Oprócz powyższego rolnicy mogą otrzymać indywidualny raport roczny z działalności gospodarstwa. Raport ten może być wykorzystany do zarządzania gospodarstwem.

Ostatnim działem części merytorycznej sprawozdania są informacje zgromadzone na **spotkaniu w prywatnym centrum FADN** zlokalizowanym w Spółdzielni Rolniczej Felqueiras (Cooperativa Agricola de Felqueiras), znajdującym się w miejscowości Amarante w regionie Douro. Wizytowane centrum jest niezależnym biurem rachunkowym, tzn. nie zawiera się w strukturach Ministerstwa Rolnictwa Portugalii, a jedynie posiada umowę współpracy z FADN. Prowadzi ono rachunkowość dla siedemdziesięciu gospodarstw, z których pięćdziesiąt należy do systemu FADN. Wspomniana spółdzielnia jest swego rodzaju grupą producencką, zrzeszającą siedemdziesięciu rolników, którzy wspólnie kupują środki produkcji i magazynują je. Ponadto gromadzą wyprodukowane w gospodarstwach produkty, a następnie wspólnie je sprzedają. W ten sposób są bardziej konkurencyjni na rynku. Grupa została utworzona w 1986 roku, a rachunkowość dla FADN prowadzona jest przez tę instytucję od 1992 roku.

We wspomnianym centrum FADN zatrudniona jest jedna osoba odpowiedzialna za zbieranie danych z gospodarstw oraz wprowadzanie ich do programu komputerowego.

2.2. Część praktyczna

Podczas warsztatów wyjazdowych do Portugalii odbyło się kilka wizyt w gospodarstwach rolnych. Odwiedzono jednostki położone w różnych regionach kraju (Alentejo, Douro, Minho e Beira Litoral, Tras-os-Montes e Beira Interior). Spotkano się z pięcioma koordynatorami Regionalnych Oddziałów FADN, kilkoma właścicielami i zarządcami gospodarstw oraz z kilkoma doradcami zbierającymi dane rachunkowe dla potrzeb FADN.

Pierwsze z odwiedzonych gospodarstw znajdowało się **w miejscowości Moura** w regionie FADN 640 (Alentejo e Algarve). Specjalizuje się w gajach oliwnych. Produkuje także wino gronowe i ser owczy. Uzyskuje, podobnie jak inne okoliczne gospodarstwa rolne, bardzo wysoką wydajność oliwek. Ze 100 kg owoców otrzymuje średnio 22 litry oliwy bardzo wysokiej jakości, gdy średnio w Portugalii – 16 litrów.

Oceniana jednostka jest przedsiębiorstwem (rodzinną spółką handlową), składającym się z trzech odrębnych, uczestniczących w systemie FADN, indywidualnie zarządzanych gospodarstw

rolnych. Przedsiębiorstwo to pełni przede wszystkim funkcję dystrybutora produktów z pierwotnych gospodarstw indywidualnych. Właścicielem wizytowanego gospodarstwa jest Pan Jose Venancio, a doradcą ze strony FADN – Pani Maria Jose, która opiekuje się trzema wspomnianymi jednostkami. Pani Maria Jose od dwóch lat uczestniczy w zbieraniu danych FADN, a za wykwalifikowanego specjalistę zostanie uznana po trzech latach pracy.

Początki działalności produkcyjno-handlowej wizytowanego przedsiębiorstwa wywodzą się od pojedynczego gospodarstwa, które rozpoczęło działalność w 1978 roku (pierwszy zakup ziemi). Od 1996 roku prowadzona była w nim rachunkowość dla systemu FADN. Po śmierci właściciela, gospodarstwo podzielono na trzy odrębne jednostki, zarządzane przez jego synów. Obecnie łączna powierzchnia tych trzech gospodarstw wynosi 500 ha UR; w tym: 400 ha zajmują gaje oliwne, 25 ha – uprawa winorośli, a 75 ha – uprawa zbóż. Ponadto utrzymywane jest 1800 owiec oraz 150 loch, od których rocznie uzyskuje się 1500 prosiąt. Trzoda chlewna należy do rodzimej zachowawczej rasy świń, tzw. świni czarnej, która żywiona jest głównie żołądziami dębów korkowych. Produkcja większości pasz odbywa się we własnym zakresie. Pastwiska są zarówno naturalne, jak i obsiewane – większość znajduje się w gajach oliwnych.

Wyprodukowane w gospodarstwach surowce rolnicze przekazywane są do spółdzielni w celu przetworzenia na produkty spożywcze. Produkcję serów owczych rozpoczęto w 1994 roku, wina – w 2001 roku, a oliwy z oliwek w 2002 roku. Są to certyfikowane produkty regionalne. Spółdzielnia posiada własny dział marketingu, a wyroby sprzedawane są w całym kraju oraz na eksport np. do Szwajcarii, Niemiec, czy Brazylii.

Drzewa oliwne zwykle rozpoczynają owocowanie w czwartym roku po posadzeniu, w dziesiątym roku po posadzeniu osiągają szczyt owocowania, a owocują około pięćdziesiąt lat. W trzech omawianych powyżej gospodarstwach wykorzystywany jest zarówno tradycyjny, jak i nowe systemy prowadzenia gajów oliwnych. W systemie tradycyjnym – bez nawadniania, plon oliwek wynosi około 2 ton z 1 ha. W nowych, nawadnianych – plon jest znacznie wyższy, do 10 ton/ha. Wśród nowych systemów wyróżniamy intensywne (na 1 ha UR sadzone jest 250 drzew) i super intensywne (2000 drzew/ha, ale uprawianych zaledwie przez piętnaście lat np. hiszpańska odmiana Reptina). Roczna produkcja oliwy, w omawianych gospodarstwach, wynosi łącznie 200 000 litrów. Lokalna technologia pozyskiwania oliwy to tzw. tłoczenie na zimno. Oliwa butelkowana jest na miejscu – w gospodarstwie.

Uczestnicy warsztatów zapytali o system podatkowy obowiązujący portugalskich producentów rolnych. Właściciel gospodarstwa odpowiedział, że zwykle rolnicy nie płacą podatku dochodowego. Płacą jednak corocznie podatek od nieruchomości (np. od ziemi). Na terenach miejskich jego stawka wynosi 0,5% wartości nieruchomości w chwili zakupu (bez zmian, aż do chwili sprzedaży i nowej wyceny), a na terenach wiejskich – 0,3 % ich wartości. Rolnik dodał, że podatek VAT od sprzedaży produktów rolnych wynosi 5%, natomiast do zakupu nawozów i innych środków produkcji rolnej – 3%, a maszyn rolniczych – 12 %.

Na pytanie o źródła finansowania inwestycji w gospodarstwach, rolnik odpowiedział, że finansowane były one głównie z funduszy europejskich, ponadto właściciele gospodarstw korzystali z kredytów przyznawanych młodym rolnikom. Natomiast na pytanie odnośnie udziału płatności bezpośrednich w dochodzie z gospodarstwa, odpowiedział że w przypadku jego jednostki stanowią 25 %.

Drugie z odwiedzonych gospodarstw, także położone było **w miejscowości Moura** w regionie Alentejo e Algarve, wyspecjalizowało się w winnicach. Gospodarstwo nie należy do systemu FADN. Zarządza nim między innymi Pan Pedro Tereso, który oprowadził uczestników warsztatów po terenie gospodarstwa oraz omówił stosowane tam technologie uprawy winorośli i wytwarzania wina.

Gospodarstwo posiada 1800 ha UR, w tym 600 ha zajmują winnice. Uprawiane są w nim tutejsze, pochodzące z regionu Alentejo szczepy winorośli np. Sierra, Ring. Stosowane są automatyczne systemy nawadniania i nawożenia kropelkowego. Pierwszy zabieg nawożenia wykonuje się przed sadzeniem winorośli, następne – w trakcie rozwoju roślin, w ilości określonej na podstawie analizy liści.

Na początku każdego rzędu winorośli posadzony jest krzew róży. Pełni on nie tylko funkcję estetyczną, ale jest swego rodzaju „markerem”, na podstawie którego można zauważyć zmiany chorobowe w plantacji.

Róże i winorośle są wrażliwe na te same choroby, ale róże są bardziej na nie podatne. Opryski środkami ochrony roślin przeprowadzane są za pomocą ciągników, a czasami samolotów. Zwykle wykonywane są sześć razy w roku. Właściciele gospodarstwa mogą szybko zareagować na wszelkie niekorzystne dla uprawy zmiany pogodowe, dysponują bowiem własną stacją meteorologiczną. Ponadto posiadają retencyjny zbiornik wodny, który może wystarczyć na cztery lata suszy. Co druga ścieżka technologiczna pokryta jest roślinnością odciągającą nadmiar wody, dzięki czemu uzyskuje się mniejsze – bardziej pożądane ze względów jakościowych – rozmiary winogron. Plantację użytkuje się przez dwadzieścia lat, a owocowanie rozpoczyna się w trzecim roku od jej założenia. Z 1 ha uprawy można uzyskać 7-10 ton owoców. Wytworzenie 0,75 litra wina wymaga zużycia 1 kg winogron. Do owoców nie dodaje się cukru. Gorący klimat regionu Alentejo (w okresie maj-czerwiec temperatura powietrza osiąga powyżej 30° C) przyczynia się do uzyskiwania słodszych winogron, a produkowane wina są dzięki temu mocniejsze. Proces fermentacji odbywa się przez osiem dni w specjalnych, termicznie izolowanych zbiornikach. Nigdy nie miesza się w nich różnych gatunków winogron. Pierwszego dnia fermentacji temperatura w zbiornikach wynosi 14° C, ostatniego – 26° C. Po zakończeniu procesu fermentacji, wina można mieszać, zwykle produkuje się wina czerwone wytrawne. Są one na miejscu butelkowane i uzupełniane o konserwanty. Wytwarza się tu dwadzieścia trzy gatunki wina, między innymi Herdate dos Coteis, Oleandra, Torre, Private Selection.

W gospodarstwie zatrudnionych jest stu pracowników stałych. Zbiór winogron wykonuje się jeden raz w roku. Przeprowadzany jest on zarówno ręcznie, jak i maszynowo (około 60% zbioru). Praca jednej maszyny odpowiada wydajności pięćdziesięciu osób. Pracownicy zbierający winogrona zarabiają dziennie 45 euro.

W 2007 roku z wizytowanego gospodarstwa wydzielone zostało drugie gospodarstwo rolne, które obecnie znajduje się w trakcie przestawiania na produkcję ekologiczną. Za trzy lata będzie ono mogło uzyskać certyfikat gospodarstwa ekologicznego i będzie produkowało wina. Wina takie cieszą się dużym popytem w Anglii i Francji.

Kolejnym miejscem, które odwiedzili uczestnicy warsztatów wyjazdowych było gospodarstwo „Quinta de Sao Tiago”, położone w miejscowości gminnej **Covilha**, w regionie administracyjnym Centro (region FADN 615: Norte e Centro). Zgodnie z poprzednim podziałem regionalnym FADN gospodarstwo to znajdowało się w regionie 620 (Tras-os-Montes e Beira Litoral). Jest ono własnością

Pana Jose Carlosa Costa Pais. Całkowita powierzchnia jaką zajmuje to 64,50 ha. Gospodarstwo nie uczestniczy w systemie FADN, a podstawowym celem wizyty na jego terenie było zapoznanie się z tutejszą technologią produkcji czereśni.

Gospodarstwo zapoczątkowało uprawę czereśni w 2002 roku, gdy posadzono 10 ha sadu. Założenie plantacji drzew owocowych w 50% sfinansowane zostało ze środków Unii Europejskiej. Obecnie w gospodarstwie jest 12 ha sadu czereśniowego, 20 ha winnic i 3 ha gajów oliwnych. Pozostałe użytki, znajdujące się w gospodarstwie nie są uprawiane. Planowane jest powiększenie arealu uprawy czereśni o 7-8 ha.

W gospodarstwie uprawiane jest 13 odmian czereśni: Saco, Earlise, Garnet, Burlat, Brooks, Van, Bigalise, Summit (jest to kanadyjska odmiana, dająca owoce o bardzo charakterystycznym kształcie – serca), Arcina, Noir-de-Meched, Reverchon, Duroni 3 i Sunburst. Niektóre z nich to odmiany lokalne, ale w gospodarstwie uprawiane są także odmiany pochodzące z różnych stron świata np. z Francji i Kanady. W gospodarstwie stosuje się dwie gęstości nasadzeń drzew: 500 szt/ha i 630 szt/ha. Każda odmiana jest oznakowana charakterystycznymi tabliczkami umieszczanymi na skraju pola. Zawierają one między innymi informacje dotyczące roku posadzenia drzew. Wydajność z 1 ha sadu czereśniowego zależy od gatunku drzewa i wynosi średnio 12-15 ton owoców. Istnieją jednak odmiany, dające około 18 ton owoców z 1 ha sadu, są też takie, z których uzyskuje się zaledwie 8-10 t/ha (Arcina i Bigalise). Cykl zbioru owoców podzielony jest na trzy okresy w zależności od terminu dojrzewania odmian:

- pierwszy okres obejmuje odmiany wczesne zbierane są od 15 do 31 maja,
- drugi – dotyczy odmian średniopóźnych zbieranych są od 25 maja do pierwszej połowy lipca,
- trzeci – obejmuje odmiany późne, zbierane są od 15 do 20 lipca.

W wizytowanym sadzie zbiór owoców odbywa się wyłącznie „z ziemi”, nie ma zbioru „drabinkowego”. Jest to możliwe dzięki corocznemu przycinaniu korony drzew od góry i z boków. Przycięcie wykonuje się za pomocą specjalnie skonstruowanej maszyny. Prędkość, z jaką porusza się ostrze maszyny wyklucza niemal w 100% uszkodzenie gałęzi drzew.

W trakcie wizyty trwał zbiór dwóch odmian czereśni – Van i Brooks. W gospodarstwie zatrudnieni są dwaj pracownicy stali, a na czas zbioru wynajmowani są pracownicy sezonowi. Wszystkie owoce sprzedawane są wyłącznie do jednego odbiorcy – portugalskiej grupy dyskontowej Jeronimo Martins, posiadającej w Polsce sieć sklepów „Biedronka”.

W przyszłości, głównym profilem działalności gospodarstwa ma stać się produkcja wina. W obecnym roku planowany jest pierwszy zbiór z winnicy oraz uruchomienie własnej winiarni, której budowa została współfinansowana środkami z Unii Europejskiej. Ponadto rolnik planuje w najbliższych latach wprowadzić działalność agroturystyczną.

Kolejnym, odwiedzanym gospodarstwem rolnym była uczestnicząca w FADN jednostka wyspecjalizowana w winnicach. Gospodarstwo to położone jest **w miejscowości gminnej Lamego**, która znajduje się w regionie FADN 615: Norte e Centro, a według poprzedniego podziału regionalnego FADN – w regionie 610 (Entre Douro e Minho e Beira Litoral).

W byłym regionie 610 zlokalizowane jest ponad 500 gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość dla potrzeb FADN – jest to największy pod tym względem region w Portugalii. W gminie Lamego, liczącej 16 671 ha powierzchni i zamieszkiwanej przez 29 tys. osób, obszar użytków rolnych stanowi 35% obszaru gminy (5 855 ha).

Wizytujący gospodarstwo tutejszy koordynator FADN zapoznał uczestników warsztatów z historią regionu Douro i związaną z nią historią produkcji win lokalnych, a także z organizacją odwiedzanego gospodarstwa.

Region Douro jest najstarszym certyfikowanym regionem produkcji win na świecie. Winorośle uprawiane są tutaj od kilku tysięcy lat. Region ten rozciąga się wzdłuż rzeki Douro, której źródło znajduje się w Hiszpanii. Tutejszy klimat jest łagodny, a gleby żyzne, co sprzyja osiedlaniu się ludności i uprawie winorośli. W dolinie rzeki Douro produkcja wina zaczęła się prawdopodobnie na początku naszej ery. Portugalia jako kraj powstała w 1143 roku. Rok później na jej terytorium zaczęli osiedlać się Cystersi, zakon katolicki wywodzący się od Benedyktynów. Mnisi odegrali dużą rolę w rozwoju winiarstwa, ich działania wpłynęły na poprawę jakości produkowanego wina. Do rozwoju przemysłu winiarskiego przyczyniła się też budowa kanału wodnego wykorzystywanego do transportu wina. Została ona zlecona przez portugalskiego króla w 1500 roku. W XVI wieku pojawiały się pierwsze wzmianki o tym, że w regionie Douro produkowano wina bardzo wysokiej jakości. W XVII wieku do wspomnianego regionu zawitali handlarze z krajów obecnego Beneluxu oraz Anglii, proponujący zakup tamtejszych trunków. Pierwsze wina eksportowane do Anglii nosiły nazwę „Pachnące Wina z Lamego”. Po raz pierwszy nazwę „wino Porto” użyto w 1675 roku, a w 1703 roku został podpisany traktat o wymianie towarowej pomiędzy Portugalią a Anglią. Traktat ten obowiązuje do dnia dzisiejszego. Pięćdziesiąt trzy lata później, tzn. w 1756 roku powstała organizacja certyfikująca wina Porto, masowo pojawiały się bowiem w tym okresie podróbki wspomnianych alkoholi. W latach 1757-1761 zakończono proces tworzenia regionu certyfikowanego. Na omawianym obszarze istniało w tym czasie 250 tys. ha winnic, obecnie do tego celu wykorzystywana jest taka sama powierzchnia. W dniu dzisiejszym w tutejszym regionie uprawiane jest około 120 różnych szczepów winorośli. Produkowane są głównie wina czerwone: Porto i Douro. Pierwsze zawierają około 20% alkoholu, a drugie – około 13% i wytwarzane są głównie z 5 lokalnych szczepów winorośli. Z 400 litrów soku winogron uzyskuje się tu zwykle 100 litrów wina.

Wizytowane gospodarstwo posiada 8 ha użytków rolnych. W związku z tą powierzchnią zaliczane jest do gospodarstw średniej wielkości w tym regionie. W dolinie rzeki Douro można bowiem wyróżnić 3 grupy gospodarstw:

- do 2 ha UR, są to zwykle gospodarstwa rodzinne, w których uprawa winorośli nie jest głównym źródłem utrzymania, gdyż członkowie rodzin zatrudniają się także poza rolnictwem lub w gospodarstwach obszarowo większych,
- od 5 do 10 ha UR, to gospodarstwa średniej wielkości, jedynym źródłem utrzymania rodziny jest w tym przypadku praca w gospodarstwie, dlatego też jednostki te mają problemy finansowe,

- od 20 do 30 ha UR, są to gospodarstwa duże, bardzo często z kapitałem obcym, które nie chcą udostępniać danych rachunkowych dla potrzeb FADN, nie są też reprezentatywne dla regionu Douro.

Odwiedzane gospodarstwo rolne jest konkurencyjne bo korzysta tylko z własnej siły roboczej. Na to, jak jest obecnie zarządzane, wpływ miały:

- Rewolucja Goździków (datowana na 25 kwietnia 1975 roku),
- wstąpienie Portugalii do Unii Europejskiej w 1986 roku,
- wprowadzenie w Portugalii euro w 2002 roku,
- postępująca globalizacja.

Przed Rewolucją Goździków w wizytowanym gospodarstwie zatrudniani byli stali pracownicy najemni, obecnie – już nie. Po rewolucji wymieniono także sadzonki winorośli na wydajniejsze i o lepszych standardach jakościowych owoców. W gospodarstwie oprócz winorośli, na niewielkiej powierzchni posadzone zostały drzewa oliwkowe oraz jabłonie, ale tylko na własny użytek. W 2007 roku zebrano w nim 49 ton winogron, które wykorzystywane są wyłącznie do produkcji certyfikowanego wina Porto.

Uczestnicy warsztatów odwiedzili także prywatne centrum FADN, zlokalizowane w Spółdzielni Rolniczej Felqueiras. Jest ono położone **w miejscowości Amarante** w regionie 615 (Norte e Centro), byłym regionie 610.

Ta swoista grupa producencka, założona w 1992 roku, posiada własny magazyn owoców kiwi. Odbywa się w nim ich kalibrowanie i składowanie. Kalibrowanie polega na odrzuceniu owoców o wadze poniżej 65 gramów i powyżej 110 gramów. Do składowania wykorzystywane są drewniane palety. Magazyn może pomieścić 850 ton owoców, wypełnia w tym zakresie potrzeby około pięćdziesięciu producentów. W oddzielnym pomieszczeniu znajdują się chłodnie, które mogą pomieścić taką samą ilość kiwi, jak wspomniany magazyn.

Rolnicy z tego regionu produkują najwięcej kiwi w całej Portugalii. W tutejszej gminie pod ich uprawę przeznaczonych jest ponad 100 ha UR. Owoce kiwi zbierane są na przełomie października i listopada, a magazynowane do maja następnego roku.

Od wielu lat w Spółdzielni Rolniczej Felqueiras odbywa się przetwórstwo winogron i produkcja win. Produkowane są między innymi wina typu Verde. Ich nazwa (tłumaczona jako „Zielony”) nawiązuje do typowego dla tego regionu krajobrazu. Wysokie opady (1500 mm rocznie), wpływ Oceanu Atlantyckiego i bardzo żyzna gleba umożliwiają uprawę specjalnych szczepów winorośli, dzięki którym można te wina uzyskać. Mają one wyjątkowy, „świeży” smak i podawane są zwykle do białego mięsa (drobiu, ryb). Do win Verde należą między innymi: Fonte de Santa Quiteria, Moulin-a-Vente, Vega Verde.

W 1998 roku utworzono nowe pomieszczenie do przyjmowania winogron. Owoce przekazuje tu około 1000 rolników, a zdolność wytwórcza wynosi 5 mln litrów wina rocznie. Wina białe stanowią 90% produkcji, a pozostałe 10% to wino czerwone. Około 80% wyprodukowanego wina przekazywane jest do spółki zajmującej się jego dystrybucją.

Kolejną wizytowaną jednostką było, nie należące do zbiorowości FADN, gospodarstwo rolne zlokalizowane **w miejscowości Pinhao**, w regionie FADN 615 (Norte e Centro), a zgodnie z poprzednim podziałem regionalnym FADN – w regionie 610 (Entre Douro e Minho e Beira Litoral).

Odwiedzane gospodarstwo wyspecjalizowało się w winnicach. Jest to jednostka z kapitałem francuskim, która oprócz uprawy winorośli i produkcji win zajmuje się również działalnością ubezpieczeniową.

Gospodarstwo w Pinhao posiada 150 ha winnic, z których produkowane są dwa rodzaje win – Porto i wino stołowe (Douro). Wina stołowe wytwarzane są z winogron niższej jakości. Wizytowane gospodarstwo w 1993 roku zostało wykupione przez inwestorów zagranicznych. Zaczęto wtedy inwestować w nowe maszyny, poprawiła się wydajność pracy. Gospodarstwo w Pinhao jest jednym z niewielu, w którym odbywa się cały proces zmierzający do wyprodukowania wina Porto, począwszy od uprawy winorośli, po zbiór owoców, wytworzenie wina i jego butelkowanie.

Jednym z gatunków wina Porto wytwarzanym w tym gospodarstwie jest wysokiej jakości wino Vintage. Jest to produkt relatywnie drogi, eksportowany głównie do USA i Anglii. Innymi krajami, do których sprzedawane są wina z gospodarstwa w Pinhao są Holandia i Belgia, jednak tam eksportuje się głównie wina niższej jakości.

Następną jednostką odwiedzaną podczas warsztatów wyjazdowych było gospodarstwo rolne wyspecjalizowane w uprawie ryżu. Położone jest ono **w miejscowości Figueira da Foz** w regionie FADN 615 (Norte e Centro), na obszarze byłego regionu 610 (Entre Douro e Minho e Beira Litoral) i nie należy do FADN.

Wizytowana jednostka położona jest w dolinie rzeki Montego, najdłuższej spośród portugalskich rzek, których źródła znajdują się na terenie kraju. Kończy ona swój bieg właśnie w miejscowości Figueira da Foz. Okoliczne gleby są bardzo żyzne, ale podmokłe. W związku z tym uprawia się na nich ryż, kukurydzę, warzywa i ziemniaki. Na pastwiskach prowadzi się chów bydła mlecznego. Lokalni producenci ryżu zrzeszeni są w spółdzielni, która zajmuje się jego dystrybucją.

Odwiedzane gospodarstwo uprawia przede wszystkim ryż, ale prowadzi też uprawę kukurydzy i chów koni. Powierzchnia zajęta pod ryż obejmuje 500 ha gruntów ornych.

Pierwszym punktem wizyty było obejrzenie pola, na którym prowadzona jest uprawa wspomnianej rośliny. Technologię tej uprawy omówił jeden z tamtejszych doradców rolnych. Uprawa ryżu odbywa się głównie w monokulturze. Od 1980 roku jest zmechanizowana. Wegetacja ryżu trwa od kwietnia do września. Warunki pogodowe sierpnia (szczególnie nasłonecznienie i temperatury powietrza) decydują o terminie zbioru tego zboża. Do siewu wykorzystuje się nasiona pochodzące z importu.

Wysiewa się je przy użyciu samolotu. Jest on wynajmowany w firmie usługowej. Można też uprawę prowadzić od wysadzenia sadzonek ryżu. Wykorzystuje się w tym celu ciągniki ze specjalnym oprzyrządowaniem. Nakłady pracy są wtedy znacznie wyższe, ale wegetacja ryżu trwa przynajmniej 2 tygodnie krócej. Nawożenie tego zboża przeprowadzane jest za pośrednictwem wynajętych firm. Plantacje prowadzone są tarasowo. Nawadnianie pól odbywa się dzięki kanałom nawadniającym. Z 1 ha uprawy uzyskuje się zwykle 5-6 ton ziarna ryżu.

Na zapytanie polskiej grupy: czy nawożenie podmokłych pól nie wpływa negatywnie na środowisko – doradca odpowiedział, że nawozy wysiewa się w początkowej fazie rozwoju roślin, gdy poziom wody jest niższy, w związku z tym nawożenie nie powoduje zatrucia kanałów, a tym samym pobliskich terenów. Dzięki zastosowaniu odpowiedniej niwelacji gruntów woda powoli przepływa przez kolejne kwatery i dlatego nie powoduje żadnych szkód w środowisku naturalnym. Nawozy pozostają w glebie i w pełni wykorzystywane są przez uprawiane rośliny.

Doradca przyznał, że w gospodarstwach specjalizujących się w uprawie ryżu bardzo łatwo jest gromadzić dane dla FADN. Uprawia się w nich zwykle tylko ryż, oznacza to, że wszystkie koszty poniesione są tylko na tę uprawę, nie ma więc kłopotów z ich rozdzielaniem. Ponadto obserwacja takiego gospodarstwa wymaga mało czasu, w związku z tym doradcy chętnie prowadzą rachunkowość w takich jednostkach.

Doradca dodał, że uprawa 30 ha ryżu pozwala (po uwzględnieniu dopłat) na osiągnięcie dochodu wystarczającego do utrzymania rodziny.

Ostatnie, odwiedzane gospodarstwo rolne także położone jest **w miejscowości Figueira da Foz**. Należy do zbiorowości FADN i podobnie jak gospodarstwo powyższe specjalizuje się w uprawie ryżu. Co więcej, korzysta ze wspólnych maszyn z jednostką poprzednio opisaną. Wykorzystuje też te same technologie produkcyjne.

Uczestnicy warsztatów spotkali się z właścicielami gospodarstwa. Od wielu lat jednostką zarządza ojciec i syn, ale w przyszłości ma to czynić, obecnie już dorosły, wnuk.

W gospodarstwie uprawia się 55 ha ryżu i 7 ha kukurydzy. Do prowadzonej produkcji wykorzystuje się wiele specjalistycznych maszyn, między innymi:

- ciągniki ze specjalnym oprzyrządowaniem umożliwiającym sprawniejszą i bezpieczniejszą uprawę ryżu na podmokłym polu,
- maszynę do niwelowania (równania) terenu, maszyny do przygotowania gleby,
- maszyny do siewu, kombajn do zbioru ryżu oraz przyczepy do przewozu ziarna,
- maszyny do suszenia ryżu – ziarno jest przywożone z pola, a następnie suszone w specjalnych zbiornikach za pomocą palników gazowych,
- maszynę do czyszczenia ziarna, maszynę do łuskania ryżu oraz urządzenie do sortowania ziarna przeznaczonego do sprzedaży,
- silosy do przechowywania ryżu.

W gospodarstwie uprawiane jest kilka odmian ryżu, między innymi Euro, Fani, Creso, Albatroz, R215. Największy obszar zajmuje odmiana Areete.

Warsztaty wyjazdowe były bardzo dobrze przygotowane merytorycznie i organizacyjnie przez stronę portugalską. Umożliwiły między innymi poznanie innych technologii produkcji, niż te, które są stosowane w Polsce. Dotyczy to zarówno działalności roślinnych, jak i zwierzęcych. Pozwoliły też na przeprowadzenie porównań wyników oraz oceny zastosowanych rozwiązań metodycznych i organizacyjnych w zakresie badań prowadzonych dla FADN, jak też w ramach gromadzenia danych dla poszczególnych produktów rolniczych.